

De Snelfotograaf

Ton de Zwart

28 juni 2022

De opkomst van de burgerij bezorgde portretfotografen veel werk. Kunst- en vakfotografen maakten bezwaar tegen de oneerlijke concurrentie van goedkope ateliers en fotowinkels. De *Nederlandse Foto Kunst Kring*, een in 1902 opgerichte vereniging voor fotografen, bepleitte dat fotografie kunst moest blijven. Maar van het bewaken van de artistieke kwaliteit kwam niet veel. Het bestuur had geen oog voor de bedreigingen door het commerciële aanbod.ⁱ

Tallose fotografen wierpen zich op portretfotografie omdat daar geld mee te verdienen was. Populair waren de carte de visite (CDV) van 6 bij 9 cm en de kabinetfoto van 16 bij 11 cmⁱⁱ. Een CDV kostte de klant rond 1900 twintig cent. Een Medaillon-portret en een kabinetfoto één guldenⁱⁱⁱ en een salonfoto ging voor twee gulden. Voor een winkelbediende of een fabrieksarbeider, met een weekloon van tussen de acht en tien gulden per week, was dat moeilijk te betalen. De prijzen daalden trouwens evenredig aan de stijging van de lonen en de daling van de kosten van de eerste levensbehoeften.^{iv} Ook werd in het begin van de 20^e eeuw de wereld steeds gehaaster. Kostte het maken van een Carte de visite of een Kabinetfoto nog veel tijd, snelfotografen konden beschikken over reiscamera's en kleinere balgcamera's met snelle sluitertijden.

Bij de Walburgpers verscheen in het voorjaar van 2022 het boek "De Snelfotograaf" van Róman Kienjet, fotohistoricus van het Prentenkabinet van het Rijksmuseum, Amsterdam. Het bestaat voor bijna de helft uit een inhoudelijk boeiende en vlot geschreven tekst, terwijl het grootste deel rijk is geïllustreerd met allerlei snelfoto's. Deze pagina's zijn van een hoge, mat witte kwaliteit waardoor de tallose snelfoto's prachtig uitkomen. Een aantal fotootjes is op paginagroot formaat afgedrukt, waardoor het mogelijk is details van de alledaags geklede volwassenen en kinderen goed te bestuderen.

De auteur heeft lang gezocht naar de adressen, namen en eigenaren van Nederlandse snelfotostudio's en de periode waarin deze actief waren. Deze snelfotostudio's, van Alkmaar tot Zwolle, vormen een lijst van zo'n elf pagina's waarmee de lezer van het boek over de snelfotograaf in eigen woonplaats op zoek kan gaan naar de locatie van zo een studio. Indien iemand in het eigen familiearchief zo een pasfoto met een straatnaam vindt is dit met behulp van het overzicht van Kienjet eenvoudig te doen, omdat op de snelfoto bijna altijd het adres is mee gefotografeerd.

Kienjet vertelt dat snelfotografen zich op een groeiende markt van goedkopere foto's stortten, tot schrik van de tot dan toe gevestigde fotoateliers. Zij stonden met een camera en statief op de markt en kermis, werkten ook 's avonds met kunstlicht in bijvoorbeeld Tip Top zaken en ateliers die adverteerden met de woorden *american* en *automatic*: "Drukt op den knop, gij fotografeert u zelf. 12 foto's voor 25 cent".

De auteur stelt voor om niet te spreken van automaatfoto's maar van snelfoto's, als paraplubegrip van een gestandaardiseerd procedé¹.

Begonnen wordt met de vroege geschiedenis van de portretfotograaf in de 19de eeuw die parallel loopt aan de ontwikkeling van fotopapier en de mogelijkheden om op rollen papier van een kilometer af te drukken: de kilometerfotografie. Snelfotografen werkten commercieel, met de

---

¹ Kienjet in gesprek met mij, e-mails januari 2021

bedoeling om met portretfoto's geld te verdienen. Zij waren een stuk goedkoper dan kunstfotografen. Het grote publiek kwam hier op af met opvallend veel kinderen. Een kassière inde vooraf het gevraagde geldbedrag. De klant nam plaats recht voor de camera. Kienjet beschrijft, aan de hand van veel voorbeelden de tot nu onbekende wereld van het snelfotoportret, nog voor de komst van de automaatfoto's: het valt op dat er overwegend sprake is van een bustefoto waarbij het model frontaal en recht voor de lens plaats heeft genomen en met een verwachtingsvolle, gespannen blik in de lens kijkt omdat op ieder moment de klik van de sluiters gehoord kan worden. Het kader van de foto is smal, de schouders staan er net op, wat de indruk versterkt dat het model in recht voor een vaste camera poseert. In andere snelfoto ateliers is een model vaker ten voeten uit genomen, iets gedraaid van de camera en lijkt er meer ruimte in de studio te bestaan. De modellen poseren en kijken rustig in de lens. De geportretteerde was een nummer. Naast het adres van de studio hing boven de klant die plaats nam voor de camera, een nummer. Met dit nummer kon men de volgende dag een strip fotootjes of als ansichtkaartfoto ophalen, omdat in tegenstelling tot latere fotoautomaten de foto's gewoon nog ontwikkeld en afgedrukt moesten worden .

Atelier Prinses, een gerenommeerde fotostudio in de Kalverstraat 103, speelde in op deze trend. Salomon Strauss en Alexander Wolf', de Joods-Duitse eigenaren, waren geen fotografen maar ondernemers. Zij openden in 1921 twee fotowinkels "American Automatic fotografie"^{vi} waar overigens niets Amerikaans aan was, met de wervende tekst: "Drukt op den knop, gij fotografeert u zelf. 12 foto's voor 25 cent".^{vii} Vrij naar een slogan van Eastman Kodak die luidde: "You press the button, we do the rest." De komst in 1929 van de eerste echte fotoautomaat in Amsterdam, in Magazijn De Bijenkorf, is een verhaal apart.^{viii}

"Om te beginnen kan ik u vertellen dat aan Kalverstraat 32 en Kalverstraat 155 twee verschillende firma's zaten. De een aan nr 155 heette inderdaad 'American Automatic Fotografie' maar aan nr 32 zat de 'American Automatic Photo Cy.' Hoewel de namen (...) anders doen vermoeden maakten zij geen 'automaatfoto's'.

Volledig vanuit een automatisch mechanisme opererende camera's voor foto's op papier kwamen pas in 1925 toen een Hongaarse immigrant genaamd Anatol Josepho een échte fotoautomaat op Broadway in New York zette (Nederland volgde in 1929 met een 'Photomaton' in de Bijenkorf)."²

---

² Roman Kienjet in e-mails aan mij.

Afbeelding 1 Anatol Josepho zittende in de Photomaton. Bron: Pintarest

Met dit eerste bericht van Roman Kienjet, medewerker van het Rijksmuseum te Amsterdam, was mijn nieuwsgierigheid gewekt. In de nalatenschap van mijn vader had ik een aantal portret- of liever gezegd pasfoto's ontdekt van beide, hierboven genoemde adressen.

Deze stelligheid prikkelde mij om verder te speuren en ontdekken. Hierbij kreeg ik op een gegeven moment hulp van Otto Goedhart, deskundig op het gebied van zeer oude foto's en fotocamera's en niet zonder humor: "Rooseboom meets Perenboom. Ik denk dat de heren het antwoord moeten gaan zoeken in Tsjechië bij Emil Birnbaum³". Dat antwoord heb ik deels gevonden.

Automaatfoto én snelfoto

En "Amerikaansche Photographie" klonk ook modern.⁴

Een bekend voorbeeld is American Automatic Fotografie van Atelier Prinses, Kalverstraat 155. Dit bedrijf van Salomon Strauss en later Alex Wolf had vanaf 15 juni 1912 een nevenvestiging genaamd American Automatic Photo Cy, in de Kalverstraat op nummer 32. In hetzelfde jaar volgden in Nederland een groot aantal winkels onder dezelfde naam. Bijvoorbeeld in Gouda op 6 september op Korte Tiendeweg 23, en op 9 oktober Haverstraat 36, Oldenzaal. Hoe verhielden deze zich tot snelfoto ateliers en de Photomaton?

De Photomaton is een variant op de fotoautomaat of automatische fotomachine – Automatic Photograph Machine⁵, die vanaf 1900 op de markt kwam. De klant stond voor de machine, die de foto nam en na 30 seconden was de foto klaar volgens het natte-collodium procedé⁶ gevolgd door een afdruk op albuminepapier. De kwaliteit was voor die tijd verbluffend goed. De fotoautomaat

³ Otto Goedhart in e-mail aan mij d.d. 13 juli 2021

⁴ Vlissingse Courant, 12 juli 1883

⁵ <https://store.thanatos.net/products/very-rare-with-cover-automatic-photograph-machine-tintype-photobooth-history>

⁶ Boom, Rooseboom, Een nieuwe kunst enz. 1996 blz. 292

bestaat tot op heden nog in openbare ruimtes: een fotohokje (photo booth) waarin je een foto kunt maken die direct geprint en meegenomen kan worden.

Afbeelding 2 Foto automaat. Bron: Vintage Camera Style, [gedkamerastyle.tumblr.com](https://www.tumblr.com/gedkamerastyle)

Een Oostenrijkse krant schrijft over het octrooi van de fotoautomaat dat in de Verenigde Staten is verkocht voor drie miljoen dollar en vindt dat dit naast de microfoon voor de telefoon de beste uitvinding is van de eeuw.⁷

Wat betreft American Automatic Photo Cy – afgekort AAPC – waren naar mijn mening geen snelfoto ateliers maar winkels met een fotoautomaat. De vraag is: welke apparatuur gebruikten deze bedrijven? De volgende stelling vraagt om nader onderzoek door deskundigen en luidt:

“Vanaf 1912 was er in Nederland sprake van automaatfoto’s in winkels en op (woon)adressen met de naam American Automatic Photo Cy – in Duitsland American Automatic Photo Co geheten. De eigenaren waren octrooigemachtigden van de naam van het octrooi dat rustte op de uitvinding van een soort geldautomaatcamera, die in 1912 op de markt kwam en welke zij gebruikten”.

Wij zouden derhalve niet alleen moeten zoeken naar een specifiek soort fotoatelier maar ook naar de eerste fotoautomaten. De automaatfoto bestond om die reden naar mijn mening wel degelijk naast de snelfoto.

De fotoautomaat van Birnbaum en zijn octrooien

Een handzame fotoautomaat was gefabriceerd en op de markt gebracht door Elfr., later zich Emil noemende, Birnbaum⁸, die een aantal octrooien op camera’s had geërfd.

---

⁷ Neues Wiener Journal, 28 September 1928

⁸ Das Echo. Das Blatt der Deutschen im Auslande. Volume 39 nr. 2. Blz. 2200-2201. 1920

Afbeelding 3 E. Birnbaum. Bron: www.fotoburzapraha.cz

Hij richtte in 1903 een fabriek op: Emil Birnbaum Fotozávody, die in camera's in kleine series produceerde en verkocht in Tsjechië, Oostenrijk en Duitsland.⁹ Zijn eerste camera's waren van karton, toen hout. Birnbaum werd later bekend met zijn de Perforetta 35mm camera's. Hij assembleerde ook de originele Reflekta camera voor de Tsjechische markt. Zijn fotoautomaat en camera werd geïnstalleerd op het adres Rumburk 4 in Böhmen en hij adverteerde onder de naam American Automatic Photo Co.

---

⁹ [Birnbaum - Camera-wiki.org](http://Birnbaum-Camera-wiki.org) - The free camera encyclopedia

Verder onderzoek naar “Patentanzeigen” zal wellicht licht kunnen werpen op de naam AAPC en de vraag beantwoorden of hij de Amerikaanse fotoautomaat mocht assembleren. Opmerkelijk is de Duitse fotograaf Carl Griese uit Hamburg “Am 20. Februar 1889 schließlich erhielten Christel Föge, Joseph Raders und Carl Griese aus Hamburg das Reichspatent 51081 auf ihren „Apparat zur selbstthätigen Herstellung von Photographien“. Om welk apparaat het hier zou gaan is ook onderzoekswaardig.

Birnbaum adverteerde in 1912 voor een fotoautomaat met geldinworp. Er zat een plaatcamera in en de afdruk kwam op papier.¹⁰

Selbsttätige Photoapparate
 von jedem Laien zu bedienen, in einer Minute Photographien fertigend, von K 13— an. Komplette Photoapparate (aus Holz, nicht Pappe) mit Platten, Papier, Chemikalien u. Lehrkurs K 1·50, 2·20, 3·20, 4·50, 6·20, 9·70 und höher (Porto extra). Garantiert gute Bilder ergebend! — Kameras für Miniaturphotographie, Doppelanastigmaten, Luxuskameras, Gelegenheitskäufe, **Photoautomaten** mit Geldeinwurf für Restaurateure etc. Ueberraschende Photoneuheiten!
 Listen frei.
E. Birnbaum, Photo-Industrie, Hirschberg 105, Böhmen.

Afbeelding 4 Advertentie Birnbaum

In 1914 verschijnen advertenties in het Prager Abendblatt met snelfotoapparaten - een plaatcamera die DM 234,00 kostte – en o.a. een fotoautomaat.¹¹

erzielt jeder Laie mit patentiertem Wunderansatz „DOXA“! Wesentlich bessere Bilder als mit den billigen Ferrrokameras!
 Preis des „DOXA“ für Postkartengröße M. 50.—
 für Broschenbilder ..... M. 35.—
American Automatic Photos:
 12 Photos für ..... M. 0.50
 Kompletter Apparat dazu ..... M. 124.—
 Photoautomaten und Kinoautomaten mit Geldeinwurf sowie viele praktische Neuheiten. Listen frei.
E. Birnbaum, Photoindustrie, Rumburg 4 (Böhmen).

¹⁰ ANNO, Das interessante Blatt, 1912-08-15, Seite 33 (onb.ac.at)

¹¹ EMIL BIRNBAUM RUMBURK « CeskeFotoaparaty.cz (ceskefotoaparaty-flexaret.cz)

Vergelijking van de foto's van AAPC met andere snelfoto ateliers

American Automatic Photo Co	Andere snelfoto ateliers
	
	
	
	

Adressen AAPC in Duitsland en Tsjechië

Onderstaand overzicht is work in progress. Wordt ook later aangevuld met Oostenrijk.

Eigenaar / fotograaf / land / adres / bijzonderheden:

Emil (Elfried) Birnbaum Tsjechie (toenmalig Oostenrijk), Böhmen (Böhm), Rumburk (Rumurg) 4
Photoindustrie

Idem: Hirschberg 105 (120)

Carl Griese	Duitsland	Hamburg
?	Duitsland	Essen-Handelshof
?	Duitsland	Hannover
?	Duitsland	Bremen, Sögestrasse
?	Duitsland	Kiel

ⁱ De Ruiter

ⁱⁱ Boom, 289

ⁱⁱⁱ Rooseboom, 50

^{iv} Eén gulden in 1900 zou nu 12 euro waard zijn, www.cbs.nl

^v Noord-Hollands Archief

^{vi} Kienjet, 21

^{vii} Algemeen Handelsblad, 10 juni 1912

^{viii} Kienjet, 20